

Bozó Péter

CSONTOS KARABÉLY – ÚJRATÖLTVE*

A Csinom Palkó a Farkas-hagyaték forrásainak fényében

Allegro, tempo di Marcia
FÉRFIKAR

f Pa - tyo - lat a ku - ruc gyöngy az fe - le - sé - ge,

f he - tes vá - szon az la - banc - ság köd az fe - le - sé - ge

1. kotta. Farkas Ferenc: Csinom Palkó, No. 9 Kar

* Az OSZK Zeneműtárának 2015. szeptember 10-én, Farkas Ferenc emlékére rendezett konferenciáján elhangzott előadás írott változata. A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. Munkatervem támogatásáért köszönettel tartozom Tallián Tibornak, valamint a pályázatom befogadó kutatóhely, az MTA BTK Zenetudományi Intézet igazgatójának, Richter Pálnak. A hivatkozott források az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában találhatóak. Köszönet illeti Mikusi Balázs Zeneműtár-vezetőt, hogy felhívta figyelmemet a gyűjteménybe frissen bekerült hagyatéki anyag még feldolgozatlan forrásaira.

Apor Lazar Tancza

2. kotta. Kájoni-kódex, No. 266, Apor Lázár tánca (f. 140)

251. Kuruc, hajdú és paraszt

Patyolat a kuruc, Gyöngy a felesége,
Hetes vászon a hajdú, Köd a felesége;
Borjúsájú parasztember,: /: Kura felesége.: /:

3. kotta. Pálóczi Horváth Ádám: Ötödfélszáz énekek, No. 251, „Patyolat a kuruc...”

Az 1. kottán idézett zene egy történelmi operett részlete. E részlet alapján azonban valószínűleg kevesen gondolnák, hogy a mű első színpadi változatát 1951 februárjában mutatták be, hiszen egy 17. századi dallam feldolgozásáról van szó. Az *Apor Lázár tánca* címet viselő dallam a Kájoni-kódexként emlegetett forrás egyik darabja; átírását elsőként Seprődi János közölte 1909-ben.¹ A kódex, helyesebben tabulatúras kézirat 1993-ban megjelent modern átírását (2. kotta)² és Farkas Ferenc feldolgozását összevetve láthatjuk, hogy a zeneszerző G-dúrból A-dúrba transzponálta a kölcsönanyagot – a következő zeneszámban, az első felvonás fináléjában F-dúr és B-dúr változata is elhangzik. Farkas ezenkívül a zenekar-kíséretes férfikari letét kedvéért mozgékonyabb basszussal és négyszólamú harmóniákkal látta el az eredetileg csupán két szólamot rögzítő feljegyzést. Ugyanakkor az is feltűn-

1 Seprődi János: „A Kájoni-codex irodalom- s zenetörténeti adalékai”, *Irodalomtörténeti Közlemények*, 19/4. (1909), 397–398.

2 *Codex Caioni saeculi XVII*. Ed. by Saviana Diamandi and Ágnes Papp. Budapest: MTA ZTI, 1994 (Musicalia Danubiana, 14/b), 412.

het, hogy míg az eredeti egy szöveg nélküli táncdallam, amelyben az első rész végének aprózott megismétlése is hangszeres jelleget mutat, addig Farkas szabadságharcos szellemű, verses énekszöveget applikált rá. E szöveg nem az operett librettistáinak műve, hanem szintén régi forrásból származik: Pálóczi Horváth Ádám 1813-as *Ötödfélszáz énekek* című gyűjteménye szerint voltaképpen egy másik daltamra énekelték (3. kotta).³ Dallam nélkül mindenesetre már 1716-ban felbukkan az úgynevezett Bocskor-kódexben, méghozzá a „Csinom Palkó, Csinom Jankó...” kezdetű dal egyik strófájaként. A „Csinom Palkó...” szöveget az *Ötödfélszáz énekek* „Patyolat a kuruc...” dallamával elsőként Káldy Gyula adta közre 1892-es, *Kurucz dalok* című gyűjteményében.⁴ Farkas művében – több más kuruc dal és 17. századi tánc mellett – ez a másik dallam is szerepet kap: ez foglalja keretbe, nyitó- és zárókórus formájában, s ez lett az operett, a *Csinom Palkó* címadó dala. Munkámban e mű kompozíció- és előadás-történetének fordulataiból próbálok némi ízelítőt adni a zeneszerző hagyatékában fennmaradt források alapján.

Legelőször azonban azt a kérdést kell feltennünk, hogy mit keresnek az 1950-es években született operettben a kuruc dalok és a 17. századi táncdallamok? Felhasználásuknak természetesen megvan a dramaturgiai oka: az operett cselekménye ugyanis a Rákóczi-szabadságharc idején, egészen pontosan 1705-ben játszódik, főszereplői pedig Csinom Palkó és Jankó, a szövegkönyv ugyanis a „Csinom” szót családnévként, Jankót és Palkót pedig fiatal testvérpárként értelmezte. Megjegyzendő, hogy a szó jelentése távolról sem ilyen egyértelmű. Több eltérő interpretáció is született;⁵ számomra a legmeggyőzőbb Martinkó András 1982-es magyarázata, miszerint a népnyelvben megőrzött „csinó” származékáról van szó, amely lovat jelent „Palkó és Jankó eszerint nem kuruc harcosok, hanem egy kuruc harcos lovai volnának.”⁶ Mindez a librettó szempontjából mellékes, hiszen az, a történelmi miliő ellenére, egyébként is jórészt fiktív személyeket és eseményeket visz színre. A helyesírás szempontjából azonban nem közömbös a szó eredete, hiszen a „csíny” szóval való etimológiai rokonságot sugalló, hosszú í-s írásmód eszerint helytelen. Az ortográfiai problémáknak ezzel persze még nincs vége, hiszen Martinkó értelmezésével összhangban a második szótagot hosszú ó-val kellene írni, amire mindaddig senki nem vetemedett. Az egyszerűség kedvéért tanulmányomban a Bocskor-kódex és Farkas Ferenc írásmódját követem, és következetesen *Csinomot* írok. Ennyit Palkóról, Jankóról, meg a helyesírásról.

3 *Ötödfélszáz énekek. Pálóczi Horváth Ádám dalgyűjteménye az 1813. évből.* Kritikai kiadás, jegyzetekkel, szerk. Bartha Dénes és Kiss József. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1953, 369. és 631. Vö. *Magyar Zenetudomány*, 1/1–2. (1907. július–augusztus), o. n.

4 *Kurucz dalok. XVII. és XVIII. század.* Átírta Káldy Gyula. Budapest: Pesti Könyvnyomda, [1892], 16–19.

5 Käfer István: „Zsolnai szlovák kalendáriumok történet-szemlélete a Rákóczi-szabadságharc korából”. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve*. Budapest: OSZK, 1972, 287.; Keresztyén Balázs: „A Csinom Palkó kezdetű költemény kárpátaljai vonatkozásai”, *Hadtörténelmi Közlemények*, 104/1. (1991. március), 110–121.

6 Martinkó András: „Lóvá tettem Csinom Palkót”, *Magyar Nyelvőr*, 106/3. (1982. július–szeptember), 294–301.

Farkas 1949-ben kapott felkérést a Rádiótól az operett – akkor még rádióoperett – megkomponálására. Egy későbbi, kiadatlan nyilatkozata szerint eleinte idegenkedett a feladattól, mivel könnyebb műfajú zenét korábban nem komponált.⁷ Megjegyzendő azonban, hogy pályája kezdettől fogva szorosan kapcsolódott a színházhoz s egzisztenciális okok miatt az operett műfajához is. Zeneakadémiai tanulmányai befejeztével az 1927/28-as, illetve az 1928/29-es évadban a budapesti Városi Színháznál működött, amely a komoly és könnyű zenés színpadi műfajt egyaránt művelte.⁸ Itt korrepetitorként ő tanította be többek között Stravinskytól *A katona történetét* az 1929 márciusi bemutatóhoz, áprilisban pedig ő dirigálta Neszmélyi Dolecskó Béla *Arany páva* című operettjét.⁹ Közben 1928 nyarán zenekari tagként a nagy múltú nyári operettszínházban, a Horváth-kertben, Budán is játszott.¹⁰ Respighinél folytatott római tanulmányait követően, 1931-ben a Fővárosi Operettszínháznál lett zongorista.¹¹ Innen '33-ban a Latabár fivérek Kamara Színházban játszó társulatához szerződött át,¹² ahonnan filmzeneszerzői karrierje kedvéért távozott. Kamaraszínházi időszakára emlékezve kiemelte Szánthó Mihály *Bolondóra* című operettjének előadásait (bemutató: 1933. március 16.), amelynek zenekarában Ránki Györggyel zongorázott együtt.¹³ Bécsi filmforgatásokról hazatérve 1933-ban egy további operettjátóshelyen, az akkor már válsággal küzdő Király Színház zenekarában is játszott, de elmondása szerint az Operaházat kivéve talán nem is volt olyan színház a fővárosban, amelynek zenekarában ne fordult volna meg ekkoriban.¹⁴ A '30-as évek közepétől afféle házi szerzőként a Németh Antal vezette Nemzeti Színház előadásaihoz írt kísérőzenéket. 1941-től a Kolozsvári Nemzeti Színház, '45-ben a budapesti Operaház karigazgatója volt, '49-ben pedig a Színház- és Filmművészeti Egyetem Gáspár Margit vezette operettstúdiójától került a Zeneakadémia zeneszerzés tanszékének élére. Évtizedekkel később így számolt be erről:

[...] Gáspár Margit író (Szűcs László dramaturg barátom felesége) a Színművészeti Főiskolán úgynevezett operettstúdiót szervezett, ahová engem korrepetitor-tanárnak szerződtettek. Rám elsősorban a *Dohányon vett kapitány*¹⁵ című szovjet operett betanításában volt szükségük, melyet a stúdiönövendékek vizsgaelőadásának szántak. Az első Magyarországon előadott szovjet operett azonban akkor olyan állapotban volt, hogy alig lehetett vele mit kezdeni. Csupán egy hibás és hiányos zongorakivonat állt rendelkezésünkre, benne csonkán lemásolt tételekkel. A bojárak kvartettjét például csak az utasítás

7 Televízióinterjúhoz készült gépiratos szöveg az OSZK Zeneműtárában (jelzet nélkül).

8 Molnár Klára: *A Népopera – Városi Színház, 1911–1955*. Budapest: Országos Színház-történeti Intézet és Múzeum, 1998.

9 *Vallomások a zenéről. Farkas Ferenc válogatott írásai*. Közr. Gombos László. Budapest: Püski, 2004, 219.

10 Uott, 218.

11 Uott, 227.

12 Utóbb Ifjúsági Színháznak is hívták, Farkas ezen a későbbi nevén említi.

13 *Vallomások...*, 228.

14 Uott, 231.

15 *Tabacsnij kapitan*, Vlagyimir Vlagyimirovics Scserbacsov operettje Nyikolaj Alfredovics Adujev szövegére, bem. Budapest, Magyar Színház, 1949. jún. 9.

szintjén tartalmazta a forrás. Az én feladatom tulajdonképpen nem volt más, mint a teljes zenei anyag átírása és kiegészítése. A szöveggel ugyanezt Innocent Vincze Ernő végezte el. A hangszerelésre Vincze Ottó barátomat kértem meg a tantième-ek felének fejében. A mű végül nem vizsgaelőadásként hangzott el, hanem a Magyar Színház játszotta olyan kitűnő szereplőkkel, mint Somlay Artúr, Dajka Margit, Ruttkai Éva, Rozsos István, Rátkay Márton, Neményi Lili és Ferrari Violetta. A bemutató sikerének köszönhetően elértem, hogy hivatalosan is áthelyeztek a székesfehérvári konzervatóriumból a Színművészeti Főiskolára.¹⁶

A zeneszerző később úgy emlékezett, hogy „nyilván a *Dohányon vett kapitány* sikerének köszönhetően” kapott megbízást a *Csinom Palkó* megkomponálására, Dékány András szövegkönyve azonban sokáig ott hevert a zongoráján, mert „nem tetszett igazán a feladat”.¹⁷

A színházi tevékenységhez hasonlóan a kuruc dalok és 17. századi táncdallamok alkalmazása sem előzmény nélküli a zeneszerző munkásságában. Először 1943-ban, a korszak reprezentatív történelmi filmjéhez, a *Rákóczi nótájához* írt zenéjében használt fel ilyen dallamokat. A film végén a kurucok Rákóczi és Tolnay Klári (alias Cinka Panna) vezetésével bevonulnak Kassára – a bemutatóra is az akkor épp visszacsatolt Kassán került sor.¹⁸ Farkas későbbi visszaemlékezései szerint a filmzenéhez a 17. századi zenetörténet jeles kutatója, Szabolcsi Bence látta el útmutatással (akit nem sokkal később aztán munkaszolgálatra vittek):

A következő film a *Rákóczi nótája* volt, Daróczy József rendezésében, Abonyi Gézával, Tolnay Klárizival és Balázs Samuval a főbb szerepekben. A kísérőzene komponálásakor nem elégedtem meg azzal, hogy felhasználjak néhány közismert dallamot, például Balog Ádám nótáját vagy a *Csinom Palkót*, hanem alapos munkával hitelesnek tekinthető anyagot kívántam gyűjteni. Nagy segítségemre volt Szabolcsi Bence, aki akkor apósa könyvesboltjában szolgált ki a [mai] Bajcsy-Zsilinszky úton. Útmutatása nyomán elég nagy anyagot kutattam fel, főleg a Zeneművészeti Főiskola könyvtárában. Folyóiratokban különféle régi magyar táncokat találtam, megszereztem a lőcsei tabulatúrák könyv kiadását.¹⁹ A *Rákóczi nótájában* fel is használtam számos, főként 17. századi dallamot.²⁰

Apor Lázár tánca éppúgy szerepel a film zenéjében, mint a *Csinom Palkó*ban vagy a 17. századi zenetörténeti tanulmányok talán legismertebb melléktermékében, a *Régi magyar táncok* különféle változataiban. S ott találjuk a historikus érdeklődés egy másik következményében, egy újabb történelmi korszak reprezentatív filmjében, a *Rákóczi hadnagyában*, melyet a szabadságharc 250. évfordulóján, 1953-ban mutattak be.

16 *Vallomások...*, 254. Vö. Venczel Sándor: „Virágkor tövisekkel. Beszélgetés Gáspár Margittal”, *Színház*, 32/8. (1999. augusztus), 20.

17 *Vallomások...*, 263.

18 *Magyar Film*, 5/47. (1943. november 24.), 6.

19 Minden bizonnyal Sztankó Béla közlésére céloz Farkas: „A lőcsei tabulatúrák könyv choerái”, *Zenei Szemle*, 9/6–8. (1927. április–május), 166–172.

20 *Vallomások...*, 242.

A *Csinom Palkó* előadásainak és különféle műalakjainak története meglepően szövevényes – hogy stílszerűen fogalmazzak: Farkas többször újratöltötte csontos karabélyát. A rádióoperettet 1950. január 22-én sugározta először a Petőfi Rádió, a *Színház és Mozi* tudósítása szerint „a Péti Nitrogén-művek N. V. dolgozóinak”.²¹ Válogatott zeneszámait²² a Zeneműkiadó már a következő hónapban megjelentette ének-zongora letétben.²³ A kiadvány legalább két utánnymást ért meg, legalábbis három kiadás öt példánya maradt fenn a zeneszerző hagyatékában,²⁴ egyikük az *Állami áruház* zeneszerzőjének, Kerekes János operaházi karmesternek szóló ajánlással.²⁵

A rádiós ósváltozatot Kossuth-díjjal jutalmazták, mi több, a Népművelési Minisztérium színpadi adaptációt rendelt belőle, melyet a zeneszerző hagyatékában gondosan megőrzött dokumentumok szerint az eredetileg kiszabott összeg duplájával, 4000 forinttal honoráltak (*1. fakszimile*).²⁶ A számla tanúsága szerint Farkas ugyanekkor további 7000 forintot is kapott Erkel Dózsa György című operájának átdolgozásáért.²⁷ A *Csinom Palkó* három felvonásra és hat képre bővített, népes szereplőgárdát és balettkart is foglalkoztató változatát az Operaház társulata mutatta be a Városi Színházban (*1. táblázat*). A címszerepet azonban igazi operettbonvivánra osztották: Sárdy Jánosra, aki már a rádióoperett címszerepét és az 1943-as Rákóczi-film Szakmáry Péter nevű szereplőjét is alakította. Mint a kritikákból kiderül, a női főszerepet, Éduskát a Fővárosi Operettszínház szubrettje, Zentay Anna játszotta, azonban a bemutató színlapján még Vámos Ágnes, illetve Gáncs Edit főiskolai hallgató neve szerepelt. Egy iratgyűjtő leszakadt darabjára feljegyzett, kézíratos szereposztásterv szerint Petress Zsuzsa, sőt Orosz Júlia operaénekesnő személye is felmerült Éduskával kapcsolatban, akit a forrás még Vénuskaként említ, akárcsak a rádiójáték szövege.²⁸

21 *Színház és Mozi*, 3/2. (1950. január 15.), 73.

22 CSINOM PALKÓ / FARKAS FERENC DALJÁTÉKA / DÉKÁNY ANDRÁS VERSEIRE / [két táncoló kuruc katona képe] / Jó estét... Jöttünk Edelényből. Jójszakát... Ahol Te jársz... / Kis Dunaág... Zsuzsi dala Hűséges szívemmel... Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, cop. 1950, lemezszám: Z. N. V. 9.

23 „Új zeneművek [...] a Magyar Dolgozók Pártja II. (5) kongresszusára felajánlott művek [...] Farkas-Dékány: *Csinom [sic] Palkó / A daljáték legszebb dalai...* 15. „[Ft.]” *Új Zenei Szemle*, 2/2. (1950. február), hátsó borító.

24 6-os sorszámot viselő iratgyűjtőben, ceruzás felirata: „Csinom Palkó, 8 extraits de la comédie musicale / pour chant et piano [...]”. A harmadik kiadás már a daljátékváltozat kiadását is említi hátsó borítóján, és a Företeg nevű betyár dalával („Sejehaj, betyár...”) bővült. Címlapja: CSINOM PALKÓ / FARKAS FERENC DALJÁTÉKA / DÉKÁNY ANDRÁS VERSEIRE / Jó estét... Jöttünk Edelényből. Jójszakát... Ahol Te jársz... / Kis Dunaág... Zsuzsi dala... Företeg dala... Hűséges szívemmel... / HARMADIK KIADÁS. Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, cop. 1950, lemezszám: Z. 9; az első oldalon: Z. 9/B. Két példány Farkas bejegyzéseit tartalmazza, részben transzpozícióra való utalásokat, részben pedig tintával írt ajánlásokat: „R. Eszternek”, ill. „Koréh Bandinak sok szeretettel / Farkas Feri”.

25 Az ajánlás szövege a címlapon: „[Farkas írása:] Kerekes Jánosnak / munkatársi szeretettel / Farkas Ferenc / [Dékány írása:] Dékány Andris”. A példány a kiadó megnevezésétől (Zeneműkiadó Nemzeti Vállalat) eltekintve azonos a 22. jegyzetben leírt kiadással.

26 OSZK Zeneműtár, egyelőre jelzet nélkül.

27 A pénzüsszeg nagyságrendjéhez viszonyításul szolgálhatnak a Péteri Lóránt által közölt, valamivel későbbi (1956-os és 1958-as) adatok: Péteri Lóránt: „Magyar zenészek az 1950-es évek második felében „emigráció és jövedelmi viszonyok”, *Korall*, 14/51. (2013), 161–185.

28 Szürke, *État de Genève* márkájú irattartóban, melynek ceruzás felirata: „Csinom Palkó / 1950? 1949? / Vázlatok / Szövegkönyv / Dékány levele”.

NÉPMŰVELÉSI MINISZTERIUM

BUDAPEST, V., BATHORY UTCA 10.

Tárgy: Farkas Ferenc tiszteletdíj-
nak felemelése.

Előadó: Havas Miklósné

Hiv. szám:

1752-I-A.-K-13-3/1950.

szám.

Korábbi rendeleteim 1752/A-K/13, valamint 1752/57 pótlásaként értesítem, hogy

a) a Csinom Palkó c. rádióoperett szinpadai átdolgozásáért eredetileg megállapított 2.000 Ft tiszteletdíjat a kétszeresére emelem fel. Ebből az összegből a még hátralévő 2.000 Ft a mű befejezésekor kerül kifizetésre.

b) Ugyanakkor Erkel: Dózsa c. operájának átdolgozásáért eredetileg megállapított 4.000 Ft tiszteletdíjat 7.000 Ft-ra egészítem ki azzá, hogy ebből az összegből a mai napon az Ön részére 2.000 Ft-ot folyósítottam.

Budapest, 1950. szeptember hó 21-én.

A kiadvány hitelűl:

Gszillag Miklós s.k.

a művészeti főosztály vezetője.

Kékonai
irodavezető.

Farkas Ferenc zeneszerző,

Budapest.

1. fakszimile. A Farkas tiszteletdíjának felemeléséről szóló dokumentum

Szereplő	Bp., Városi Színház, 1951. febr. 22.	Szegedi Szabadtéri Játékok, 1960. júl. 24.	Szegedi Szabadtéri Játékok, 1971. aug. 6.
Vak Bottyán	Radnai György / Tóth Lajos	–	–
Balogh Adám	Losonczy György / Melis György	Angyal Sándor	Bessenyei Ferenc
Csinom Palkó	Sárdy János / Kövecses Béla	Sárdy János	Turpinszky Béla
Csinom Jankó	Katona Lajos / Nádás Tibor	Katona Lajos	Gyimesi Kálmán
Rosta Márton	Maleczky Oszkár / Mindszenti Ödön	} Szabó Ernő	} Agárdy Gábor
Piperecz	Fekete Pál / Rózsa Nándor		
Éduska	Zentay Anna	Házy Erzsébet	Berdál Valéria
Zsuzsi	Birkás Lilian / Cser Tímea	Sándor Judit	Horváth Eszter
Tyukodi	Domahidy László / Várhelyi Endre	Domahidy László	Domahidy László
Förgeteg	Fodor János / Bence Miklós	Fodor János	Gregor József
Daru	Érdy Pál / Kassai János	Káldor Jenő	Károlyi István
Órsze	Tiszay Magda / Lőrincz Zsuzsa	Lőrincz Zsuzsa	Tibay Kriszta
Kati	Koltay Valéria / Szele Margit	Lehoczky Zsuzsa	Krasznói Klára
Koháry	Lendvai Andor / Koszói István	Kátay Endre	Bicskei Károly
Koháryné	Szilvássy Margit / Dobay Lívia	Lontay Margit	Fogarassy Mária
Konek	Faragó András / Várhelyi Endre	–	–
Rézangyal	Mally Győző / Ordelt Lajos	Mentes József	Mentes József
Göcs Pista	Szilágyi Béla	Marosi Károly	Marosi Károly
Ludas	Szomolányi János / Csőr József	Zádori István	Csőr József
Peták	Somogyvári Lajos / Lux Géza	Gémesi Imre	Gémesi Imre
Kucug Balázs	Toronyi Gyula / Kishegyi Árpád	Pagonyi Nándor	Janka Béla
Rajta Miska	Klug Ferenc / Pálfi Endre	[nem szerepel a színlapon]	Mohácsi Zoltán
Udvarmester	Perényi Kálmán	Putnik Bálint	Kovács Gyula
Lange	Márkus Lajos	Kovács János	Kovács János
Udvaros	Butz Károly / Jenei Imre	–	–
Karigazgató	Pless László	Várady Zoltán	Szalay Miklós
Koreográfia	Vashegyi Ernő	Eck Imre (szólót is táncolt)	Barkóczy Sándor
Díszlet	Fülöp Zoltán	Varga Mátyás	Varga Mátyás
Jelmez	Márk Tivadár	Márk Tivadár	Márk Tivadár
Rendező	Mikó András	Mikó András	Horváth Zoltán
Rendezőasszisztens	–	Versényi Ida	–
Vezényelt	Kerekes János	Farkas Ferenc	Farkas Ferenc

1. táblázat. Az operett szereposztása, 1951/1960/1971

A mű színpadi átdolgozásáról már kritikák is megjelentek. A városi színházi bemutatóról beszámolva Tóth Dénes, a *Színház és Mozi* műírója úgy találta, hogy „a polgári operett dekadenciája, a szórakoztató zene nyugati eltorzulása, hisztérikus ritmusvonaglása, giccses és hazug romantikája után üdítő színfoltként hatott a *Csinom Palkó* kedves, üde, szívet gyönyörködtető muzsikája, amely az újszellemű daljátékstílus hatalmas eredményét és sikerét jelentette”.²⁹ Egyúttal azt is megálapította:

Teljes lenne a zene által felidézett hangulat, ha abból nem hiányozna a forradalmi lelkület hangja. A nép forradalmának hangját azonban – egy közjátékot kivéve – nem halljuk kicsendülni [sic] a daljátékból.³⁰

A *Színház- és Filmművészet* hasábjain Ujfalussy József zenetörténész, a Népművelési Minisztérium munkatársa a lényegre tapintott: „a mű megszületése fontos lépés volt azon az úton, amelyen a magyar zenekultúra a haladó nemzeti hagyományokon alapuló szocialista-realista zenei stílus kialakítása s az úgynevezett komoly és könnyű zene közti válaszfal ledöntése felé halad”.³¹ Ugyanakkor szóvá tette, hogy „a darab problémái főként a színpadi alkalmazás módjában, a drámai szerkesztésben állnak elénk, újabb jelül annak, hogy íróinknak elsősorban a színpadi mesterség terén van sok tanulnivalójuk.”³² Továbbá hozzáfűzte: „nem értünk egyet a *Szabad Nép* kritikájának azzal a tanácsával, hogy a szerkesztésbeli fogyatékosokat menetközben küszöböljék ki”.³³

A Magyar Dolgozók Pártja hivatalos lapjában megjelent kritika szerzője, Lóczy János, miközben elismerőleg állapította meg, hogy a mű líraisága „példamutatás a múlt burzsoá-formalista béklyóitól most szabaduló zeneszerzőink egy része számára, akik még mindig lebecsülik a lírát”, azért bírálta a darabot, mert „a szövegekben nagyrészt elsikkadt a forradalmi lendület és ennek következtében nincs meg eléggé a zenében sem az a hősi sodrás, amely a kuruc-kor nagyszerű tetteit jellemezte”.³⁴ Elég meglepő kritika egy olyan művel kapcsolatban, amelynek végén a kurucok sikeresen visszafoglalják a labancoktól Érsekújvárt, és Pozsony bevételére indulnak. Ma már az is meglepőnek tűnhet, hogy egy ilyen téma feldolgozása egyáltalán színre kerülhetett 1951-ben. Valójában persze egyáltalán nem meglepő, hiszen „haladó nemzeti hagyományaink” – értsd: a kuruc szabadságharcos és a '48-as forradalmi tematika pártos szellemű, plebejus történelmi alakokat előtérbe állító feldolgozásai – meglehetősen népszerűek voltak 1950 táján. Hogy miért, azt Gyurgyák János és Gyarmati György történészek munkái segíthetnek megérteni.³⁵

29 „Csinom Palkó. Magyar daljáték-bemutató a Városi Színházban”, *Színház és Mozi*, 4/9. (1951. március 4.), 36–37.

30 „A Csinom Palkó előadása”, *Színház és Mozi*, 4/10. (1951. március 11.), 34–35.

31 „Csinom Palkó”, *Színház- és Filmművészet*, 2/6. (1951. március), 157.

32 Uott, 158.

33 Uott, 159.

34 Lóczy János: „Csinom Palkó. Új magyar daljáték”, *Szabad Nép*, 9/54. (1951. március 4.), 11.

35 Gyurgyák János: „A kommunisták és a nemzeti kérdés”. In: uő: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Budapest: Osiris, 2007, 501–534.; Gyarmati György: „Frusztrált

Mindenesetre Farkas visszaemlékezései szerint a *Csinom Palkó* 1954-es, szlovák nyelvű kassai bemutatóját követően „Rákóczi városában, ahol a fejedelem nyugszik, [...] a sajtóban később irredenta propagandát is emlegettek a mű kapcsán”.³⁶

Annál érdekesebb, hogy az MDP II. kongresszusán, amely a városi színházi premier idején zajlott, Révai József népművelési miniszter „Irodalmunkról és művészetünkről” című beszédében elégedetten nyugtázta:

Bízató jelenség, hogy megszületett az új magyar operett, az *Aranycsillag*,³⁷ a *Csinom Palkó*[,] és zeneszerzőink egyre inkább megértik, hogy a vokális zene, a tömegdal útján küzdhetik le elsősorban a zenének a néptől való régi elszakadását.³⁸

Taródy-Nagy Béla adatai szerint az operett 25-ször került színre a Városi Színházban, 57 501 néző előtt³⁹ (2. táblázat a 412. oldalon). Az 1951. november 20-i előadásra az Első Magyar Zenei Hét keretében került sor. A plénum előadásait követő vitában elsőként természetesen Szabó Ferenc foglalt állást a bemutatott művekről. Többek között elmarasztalólag állapította meg Szervánszky Endre *Honvédkantátájáról*, hogy szerzője „bátortalanul és határozatlanul fejlődik a realizmus irányába”,⁴⁰ Kadosa Pál *Sztálin esküje* című kantátáját pedig azért kritizálta, mert „a Lenin elvtárs halálát gyászoló milliók fájdalmas szomorúságának zenei kifejezésébe még becsúsztott egy-két olyan modoros zenei kifejezőeszköz, amely Kadosa régebbi műveiben nem zavar, de itt a milliók megrendítő gyászának a kifejezésében az érzés intenzitását és drámaiságát helyenkint legyengíti”.⁴¹ Farkas operettjét a következőképpen értékelte:

Farkas kiváló és sokoldalú zeneszerzői felkészültsége szerencsésebben és határozottabban érvényesül a *Csinom Palkó*ban [ti. szerencsésebben, mint az előzőleg megbírált *Furfangos diákokban*]. A kuruc-kor szabadságharca, a kuruc hősök hazaszeretete konkrét eszmei tartalommal sugározza be a darab meséjét és szereplő hőseit. Ebben, valamint Farkas zenéjének szerencsésen érvényesülő lírai adottságában keresendő a titka a *Csinom Palkó* egy-két száma rendkívüli népszerűségének. Néha-néha azonban úgy tetszik, hogy Farkas talán túlságosan magabiztosan bízik virtuóz zeneszerzői rutinjában, jobban bízik, mint a zenében kifejezhető konkrét emberi és világnézeti mondanivaló hatóerejében. Ez zeneszerzői munkásságának talán legsebezhetőbb pontja. Szeretnénk, ha rájönne arra, hogy a *Csinom Palkó*nak nem azért olyan nagy a tömegsikere, mert azt ügyesebben, virtuózzabban komponálta meg, mint más, kevésbé népszerű műveit; szerintünk a *Csinom Palkó* sikerének titka elsősorban abban keresendő, hogy ez alkalommal sikerült kisebb-nagyobb mértékben eszmei tartalmat adni zenéjének, sikerült egy pár kedves és vidám, élő és érző

(inter)nacionalizmus”. In: uő: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Budapest: ÁBTL–Rubicon, 2011, 235–245.

36 *Vallomások...*, 271.

37 Székely Endre operettjét, melynek szövegét Hámos György, Gaál Zsuzsa, Zoltán Péter és Innocent Vincze Ernő írta, 1950. november 3-án mutatta be a Gáspár Margit vezette Fővárosi Operettszínház.

38 *Irodalmi Újság*, 2/5. (1951. március 1.), 1.

39 A néző- és előadásszámok forrása: Taródy-Nagy Béla (szerk.): *Magyar színházi adatok*, II. Budapest: Színháztudományi Intézet, 1962, 56.

40 *Új Zenei Szemle*, 2/12. (1951. december), 14.

41 Uott, 16.

Bemutató	Társulat/intézmény	Előadás	Néző
1951. febr. 22.	az Operaház a Városi Színházban	25	57 501
1951. aug. 4.	az Operaház a Margitszigeti Szabadtéri Színpadon	14	29 588
1951. jún. 27.	a Kecskeméti Katona József Színház Pesterzsébeten		
1951. szept. 8.	a Szolnoki Állami Szigligeti Színház Gyulán		
1951. szept. 14.	Szegedi Nemzeti Színház		
1951. nov. 20.	az I. Magyar Zenei Hét keretében a Városi Színházban		
1951-ben összesen:		84	43 187
1952. ápr. 12.	Győri Kisfaludy Színház		
1952. nov. 16.	Magdeburg, Gorki-Theater		
1952. dec.	Moszkvai Operettszínház		
1952-ben összesen:		36	22 303
1953. márc. 26	Miskolci Déryné Színház		
1953. dec. 26.	Szófia		
1953-ban összesen:		26	19 166
1954. szept. 25.	Kassai Nemzeti Színház		
1960-ig összesen:		146	84 656
1960. júl. 24.	Szegedi Szabadtéri Játékok		
1971. aug. 6.	Szegedi Szabadtéri Játékok		
2008. dec. 12.	Békéscsaba, a Békés Megyei Jókai Színház a Porondszínházban		
2009. ápr. 23.	Kolozsvári Állami Magyar Opera		
2015. ápr. 26.	Budapesti Operettszínház		

2. táblázat. A Csinom Palkó előadástörténetéhez (a néző- és előadásszámok csak a magyarországi előadásokra vonatkoznak)

emberalakot zenében megeleveníteni. Ha erre ő is rájön és levonja ennek a konzekvenciáit, Farkas Ferenc jelentősen nagyobb zeneszerző lesz, zeneművészetünk jelentősen gazdagabbá válik.⁴²

Ami a Szabó által említett tömegsikerrel ilgili, az operett színpadi változatát Taródy-Nagy szerint 1960-ig országosan összesen 146 alkalommal adták, és 84 656 néző látta.⁴³ Ez meglepően kevés; azonban a darabot igen sok helyütt bemutatták, és elég hosszú életűnek bizonyult (lásd a 2. táblázatot): a különféle vidéki premierek mellett Farkas egy sor külföldi előadásáról emlékezik meg, a moszkvai Operettszínházról Szófiáig. Mind a bolgár fővárosban, mind pedig a Szovjetunióban *Arelja perija* (Sasszárnnyak) címmel került színre. A szófiai előadás Farkas szerint nagyon rossz volt, mivel a darabot áthangszerelték és betétszámokkal tűzdelték meg. Azt írja: „csak Münnich Ferenc nagykövetnek sikerült rábeszélnie, hogy ne csináljak botrányt és maradjak ott a bemutatóra”.⁴⁴ Az NDK-ban 1952-ben *Heiße Herzen im Ungarland* címmel adták a művet;⁴⁵ a bécsi premierhez Walter Felsenstein menye, Anneliese Eulau-Felsenstein készített német fordítást.⁴⁶ Az operettet 1960-ban, mélyreható átdolgozást követően a Szegedi Szabadtéri Játékokon

42 Uott, 23.

43 Taródy-Nagy (szerk.): i. m. 138–139.

44 *Vallomások...*, 270.

45 *Neues Deutschland*, 7/267. (12. November 1952), 5.; *Neue Zeit*, 8/240. (14. Oktober 1952), 8.; 8/275. (25. November 1952), 4.

46 *Vallomások...*, 274.

is felújították,⁴⁷ majd 1971-ben ismét színre vitték⁴⁸ (ekkor rádiófelvétel is készült belőle), majd két évvel később a komponista filmzenévé dolgozta át, Keleti Márton, Békeffy István és Mészáros Gyula forgatókönyvéhez. Elgondolkodtató a mű utóbbi években tapasztalható reneszánsza: nem csupán a Békés Megyei Jókai Színház újította fel 2008-ban, hanem egy évvel később a Kolozsvári Magyar Opera,⁴⁹ sőt 2015 áprilisában a Budapesti Operettszínház is – igaz, ez utóbbi alaposan átdolgozott szöveggel.

Nem számítva a különféle átiratokat, a mű fontosabb forrásai közül a következők kerültek elő Farkas Ferenc hagyatékából:

Az 1951-es bemutató előttről:

1.) a rádióoperett ismeretlen kopista által letisztázott partitúrájának fénymásolata;⁵⁰

2.) válogatott zeneszámainak Forrai Miklós és kórusa számára készült, autográf zongorakivonata,⁵¹ a végén 1950. január 31-i keltezéssel, „Forrai Miklós” és „BUDAPEST XI. / BICSKEI-U. 6. / 468–727” feliratú pecsétekkel; címlapjának verzőjén ceruzás vázlat található a No. 1 Bevezetés végéhez;

3.) zongorakivonatos fogalmazványok.⁵²

Az 1951-es színpadi változat

4.) szöveggönyvének töredékes, gépiratos fogalmazványa a zeneszerző számos autográf bejegyzésével;⁵³

5.) autográf partitúrája, amely a Magyar Állami Operaház Rákosi-címeres pecsétje és szakleltári száma (IV/411–1/1), valamint húzásra és transzponálásra utaló bejegyzések tanúsága szerint a Kerekes János által vezényelt városi színházi előadások játszópartitúrájaként szolgált;⁵⁴ a végén keltezés: „1950. augusztus – 1950. december 31.”

47 Lásd Bónis Ferenc kritikáját: „A tiszaparti Salzburgban”, *Film, Színház, Muzsika*, 4/31. (1960. július 29.), [14]–[16].

48 [szerző nélkül], „Csinom Palkó”, *Film, Színház, Muzsika*, 15/33. (1971. augusztus 14.), [5].; Dalos László: „Akkor és most. Csinom Palkó”, *Film, Színház, Muzsika*, 15/34. (1971. augusztus 21.), 10–11.

49 A hagyatékban ennek a kolozsvári felújításnak a szöveggönyve is fennmaradt, világoskék, Biella márkájú iratgyűjtőben, melynek ceruzás felirata: „(15) / Csinom Palkó / Szöveggönyv / Textbuch / Libretto / Kolozsvár–Cluj-Napoca / 2009 / non relié”.

50 Fehér, Praktik márkájú mappában, ceruzás felirata: „(16) Partitúra / Partition / ós változat / Rádió változat I / 1949/50? / 1950. jan. 22 / bemutató”, uott. kék filctollal: „CSÍNOM [sic] / Part.”

51 Áttetsző zsírpapír borítóban, címlapjának felirata: „[Farkas kézírása, tintával:] Farkas Ferenc: / Részletek a 'Csinom Palkó' / c. daljátékból / szoprán, tenor, baritonszóló / és vegyeskarra / [Dékány kézírása, ceruzával:] (Dékány András szövege) / [ismét Farkas, tintával:] 1950.”

52 Szürke, État de Genève márkájú irattartóban, melynek ceruzás felirata: „Csinom Palkó / 1950? 1949? / Vázlatok / Szöveggönyv / Dékány levele”.

53 Az előbbivel egy mappában.

54 Sötétpiros, Berlitz márkájú irattartóban, rajta vignettán, ceruzával: „(16) Csinom Palkó, / Comédie musicale en / 3 actes / Première version pour / le théâtre, 1950 / (Théâtre Erkel) / Partition d'orchestre [kiradírozva, de olvasható:] Réduction pour chant / et piano”.

6–7.) zongorakivonatának Chomout Ottó operaházi kopista⁵⁵ 1950-es tisztázatából litografált, két javított példánya: az Operaház Rákosi-címeres pecsétjét és szakleltári számát (IV/411–2/73) tartalmazó, füzetlen példányt (7)⁵⁶ részben maga Farkas javította, illetve egészítette ki kéziratos lapokkal; a másik példányt (6) egy kopista javította végig.⁵⁷ A javítások részben a definitív verzióhoz készültek.

Az 1960-ban bemutatott definitív verziónak fennmaradt még:

8.) gépiratos rendezőpéldánya⁵⁸ „FARKAS FERENC / BUDAPEST II., NAGY-AJTAI U. 12.” és „SZERZŐI JOGVÉDŐ HIVATAL / SZÍNHÁZI OSZTÁLY / Bp. VI. Népköztársaság útja 29. / Telefon: [olvashatatlan]” feliratú pecsétekkel; (ugyan-ebből a gépiratos szöveggönyvből egy szűz példány is fennmaradt a hagyatékban)⁵⁹

9.) autográf partitúrája – a címlapjának verzóján olvasható autográf bejegyzések („1960. Szeged / 1971. Szeged”) tanúsága szerint Farkas ebből vezényelte a Szegedi Szabadtéri Játékok előadásait;⁶⁰

10.) 1971-ben a Zeneműkiadónál megjelent zongorakivonata.⁶¹

Az 1973-as filmváltozathoz fennmaradt

11–12.) az 1971-ben kiadott zongorakivonat két további példánya autográf változtatásokkal;⁶²

13.) Farkas által „playback és utószinkron vázlatok”-nak nevezett autográf kéziratok csoportja;⁶³ valamint

14.) az egyes zeneszámok nagyrészt autográf partitúrája.⁶⁴

55 A végén a kopista neve és keltezése: „Chomout Ottó M. áll. operaház 1950.” Chomout személyéhez és egyéb munkáihoz ld. Vikárius László: „A csodálatos mandarin átlényegülései. A műfajválasztás jelentősége Bartók pantomimjának keletkezéstörténetében”, *Magyar Zene*, 51/4. (2013. november), 410–444., ide: 441–442.

56 Krémszínű, Papírneműgyár márkájú irattartóban, ceruzás felirata: „Farkas–Dékány / Csinom Palkó / zkv / (Szeged, 1960.)”

57 Zöld színű, État de Genève márkájú irattartóban, ceruzás felirata: „(16) / Csinom Palkó / Première version pour le théâtre 1950 / (Théâtre Erkel) / Kl. A. Imprimé”.

58 Rózsaszínű, État de Genève irattartóban, ceruzás felirata: „(15) / Csinom Palkó / Kl. A. (imprimé 1960 Szeged / Libretto Rendezői példány)”.

59 Világoskék, État de Genève feliratú irattartóban, ceruzás felirata: „(15) / Csinom Palkó / Szöveggönyv / Relié / 1960”.

60 Zöld színű, Biella márkájú irattartóban, ceruzás felirata: „(16c) / Csinom Palkó, / Comédie musicale en 3 actes / Deuxième version, définitive pour le théâtre, 1960 / (Szeged) / Partition d'orchestre [alatta kirádfrozott szöveg nyomai]”.

61 Rózsaszínű, État de Genève márkájú irattartóban, ceruzás felirata: „(15) / Csinom Palkó / Kl. A. (imprimé 1960 Szeged / Libretto Rendezői példány)”.

62 11): Narancssárga, État de Genève márkájú irattartóban, ceruzás felirata: „(20) / Csinom Palkó / Film / Zong[ol]ra kivonat / a filmhez / 1973”; 12): Zöld színű, „État de Genève” márkájú irattartóban, ceruzás felirata: „(20) / Csinom Palkó / Musique de film / Klavierauszug”.

63 Barna színű, État de Genève márkájú irattartóban, ceruzás felirata: „(20) / Csinom Palkó / Film / 1973 / Esquisses”.

64 Sötétszürke irattartóban, rajta vignettán, ceruzával: „(20) Csinom Palkó / Musique de film / 1973 / Partition”.

Mindez persze csupán nagyvonalú áttekintés: a források kronológiája és funkciója elég bonyolult, mivel Farkas a darab korábbi forrásainak egyes részeit később újrahasonosította. Így fordulhat elő, hogy a filmzene partitúrájában is akad olyan zeneszám, amelynek kézírata minden valószínűség szerint még az 1950-es években, sőt sejtethetően a rádióoperetthez készült. Például mindjárt a zenekari bevezetés, amelynek első oldalán a Magyar Rádióhivatal Kottatárának pecsétje látható (2. faksimile a 416. oldalon) – a Rádió 1950-től 1957-ig viselte ezt a nevet. Megjegyzendő, hogy a 22 soros kottapapír a Magyar Kórus kiadó emblémáját viseli, amely éppen 1950-ben szűnt meg (államosították). Említésre méltó, hogy a szövegkönyv gépiratos fogalmazványa nagyrészt olyan makulatúrára íródott, amelynek hátoldalain a Rádió 1950 januári–augusztusi műsora olvasható (3. faksimile a 417. oldalon). Alighanem a tervezett rádióműsorról lehet szó, mivel a *Színház és Mozi* 1950-es számaiban közölt szöveghez képest a gépirat kisebb eltéréseket mutat: például 1950. július 13-án 21.30-kor a fogalmazványban található műsor (II. felv., 6. old./verzó: 17. old.) szerint A. Jelagina *A Vörös Október kolhoz* című könyvéből olvastak fel a Kossuth-rádióban, a műsorújság szerint viszont Krilov *Megleckéztetett leányok* című vígjátéka hangzott el üzemi színjátszók előadásában.⁶⁵ Ugyancsak említésre méltó, hogy az első színpadi változat zeneszámainak fogalmazványai között akad olyan, amelynek végén 1949. december 28-i keltezés olvasható, vagyis ez a rész eredetileg nyilván a rádióváltozat fogalmazványához tartozott, ez lehetett az utolsó oldala.

A hagyatékbeli források alapján úgy tűnik, hogy a mű története során *Apor Lázár táncának* szövege érdekes átváltozásokon ment keresztül (lásd a 3. táblázatot a 418. oldalon). A rádióoperett partitúrájának megfelelő helyein, a No. 7 és No. 16a A-dúr kórusok szövegét a kopista nem jegyezte be. A Forraiék számára készült autográf zongoraletétben viszont a megfelelő kórusrésznél a szöveg így szól: „Nincsen az világon Vak Bottyánnak párja, / Az haragos Isten legjobb katonája!” – tehát nem „Patyolat a kuruc...”, mint az *1. kottán*, hanem Endrődi Sándor *Vak Bottyánról való ének* című versének szövege, amelynek címe Thaly Kálmán kétes hitelű kuruc dalgyűjteményének egyik darabját követi.⁶⁶

A szövegkönyv fogalmazványa a megfelelő helyen csupán annyit jelez, hogy „A Bottyán-induló”-t kell énekelni. A következő zeneszám, a színpadi változathoz újonnan készült finálé azon pontjain, ahol a dallam ugyancsak megszólal, a következő szövegváltozatot találjuk: „Bottyán úr, a mi hős, híres hadvezérünk...”, illetve „Amerre megy, amerre jár Bottyán hadinépe...”. Egy ceruzás javítás nyomán azonban az eleje így változott: „menjünk hát, induljunk”. Az autográf fogalmazványban, melynek ezt a zeneszámát Farkas minden jel szerint átvette a rádióoperett kéziratából, kétféle szöveg is szerepel a kórushoz: valószínűleg a tintával írt „Patyolat a kuruc, gyöngy az felesége...” az elsődleges, erre utal, hogy a másik, áthúzott szöveg – „Nincsen az világon Vak Bottyánnak párja!...” – a vokális szóla-

65 *Színház és Mozi*, 3/27. (1950. július 9.), 26.

66 Thaly Kálmán: *Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez*, II. Pest: Ráth, 1872, 105–108.

(Utószinkron) Csinnom Palkó
MAGYAR NEMZETI ÖHIVATAL KOTTATÁRA
Nº 1. (Bemutató) Farkas Ferenc

Agitato (♩ = 84) (Bemutató) Farkas Ferenc

2. faksimile. A filmváltozat autográf partitúrájának első oldala

Balla K

A MAGYAR RÁDIÓ A MŰSORVÁLTOZTATÁS JOGÁT FENNTARTJA.

A Magyar Rádió műsora 1950. január 9.-től 15.-ig.

Kossuth rádió 549.5 m. 546 kc/s. Petőfi rádió 288.5 m. 1040 kc/s.

Január 9. hétfő.

Kossuth rádió.

- 5.00:** Prissen, fűrgén! Hanglemezek.
 1./ a./ Szabó Ferenc: Munkára fel, b./ Szervánszky: Munka-
 brigád induló /MDP rendezőgárda énekara, vezényel Révész
 László/, 2./ Bogoszlóvszkij: Kinn a tengeren /Utyeszov/,
 3./ Csárdások /Horváth Dudás József és cigányzenekara/,
 4./ Arditi: Koloratur-keringő /Maria Cebotari/, 5./ Orosz
 népi polka /Pjatnyickij zeneegyesület/, 6./ Müller: Kossuth
 Lajos induló /Ganz Villamossági Gyár fuvószenekara, vezé-
 nyel Horváth Ferenc/.
- 5.20:** Lapszemle.
- 5.30:** Hajnali muzsika. Hanglemezek.
 1./ Kodály Zoltán feldolgozása: Akkor szép az erdő /Basili-
 des Mária/, 2./ Miculi: Bukovinai román néptáncok /román
 rádió zenekara, vezényel Rogalski/, 3./ Zacharov: Régi ke-
 ringő /Obuchova/, 4./ Táncfantázia /zongora: Luciano Sangi-
 orgi/, 5./ Crescenzo: Palusi feoskék /Gigli/, 6./ Cfazma:
 Hópehely /vezényel Knuseviczkij/, 7./ Két szlovák népdal
 /Janko Blaho/, 8./ Csernyeckij: Moszkva - induló /vezényel
 Miller/.
- 6.00:** Falurádió.
 1./ Gazdakalendárium.
 2./ Eljen jogaival a szövetkezeti felügyelőbizottság.
 3./ Ezt láttuk a Szovjetunióban... A Szovjetunióban járt
 dolgozó parasztok válaszolnak a hallgatók kérdéseire.
- 6.30:** Vasárnapi sporteredmények.
- 6.35:** Reggeli zene. Hanglemezek.
 1./ Egressy Béni: Klapka induló /Ganz Villamossági Gyár
 fuvószenekara, vezényel Horváth Ferenc/, 2./ A tölgyfa
 alól - orosz népdal /vezényel Szvjesznyikov/, 3./ Mazurka
 /Pindrass zenekar/, 4./ Kacsóh Pongrác: A francia király-
 kisasszony dala a János vitéz c. operettből /Tamás Ilonka/,
 5./ Szemjonov feldolgozása: A szeretett dallam /vezényel a
 szerző/, 6./ Lehár Ferenc: Garabonciás diák dala /Sárdy Jé-
 jos/, 7./ Blanter: Piros virág /Szikora/, 8./ Krupa: harmo-
 nika-szóló /Tabányi/.

Forrás	Kar (A-dúr)	Finálé (F-dúr szakasz)	Finálé (B-dúr szakasz)
1)	[nincs szöveg]	[nincs]	[nincs]
2)	„Niniesen az világon Vak Bottyánnak párja”	[nincs]	[nincs]
3)	„Patyolat a kuruc gyöngy az felesége” [utóbb ceruzával, majd áthúzva:] „Niniesen az világon Vak Bottyánnak párja!” (No. 9, 7. old.)	„Bottyán úr a mi hős, híres hadvezérünk” (No. 10, 1. old.)	„Menjünk hát, induljunk, Bottyán hadi népe” (No. 10, 11. old.)
4)	„A Bottyán induló [utalás, szövege hiányzik]” (14. old.)	„Bottyán úr a mi hős / Híres hadvezérünk” (betoldás 19. old. közepére)	„Amerre megy, amerre jár, Menjünk hát, induljunk / Bottyán hadinépe” (17. old.)
5)	„Vak Bottyán a mi hős, híres hadvezérünk” (63. old.)	„Bottyán úr a mi hős híres hadvezérünk” (69. old.)	„Menjünk hát, induljunk, Bottyán hadi népe” (99. old.)
6)	„Patyolat a kuruc gyöngy az felesége” „Vak Bottyán a mi hős híres hadvezérünk” (36. old.)	„Bottyán úr a mi hős, híres hadvezérünk” (41. old.)	„Menjünk hát, induljunk, Bottyán hadi népe” (56–57. old.)
7)	„Patyolat a kuruc gyöngy az felesége” (36. old.)	„Bottyán úr Balogh Ádám, a mi hős, híres hadvezérünk” (41. old.)	„Menjünk hát, induljunk, Bottyán hadi népe új harcekek csaták elébe” (56–57. old.)
8)	„Patyolat a kuruc, gyöngy az felesége” (20. old.)	„Balog Ádám, a mi hős, híres hadvezérünk” (21. old.)	„Menjünk hát, induljunk, új csaták elébe” (25. old.)
9)	„Patyolat a kuruc, gyöngy az felesége” (49. old.)	„Balog Ádám, a mi hős, híres hadvezérünk” (55. old.)	[nincs szöveg] (85. old.)
10–12)	„Patyolat a kuruc, gyöngy a felesége” (32. old.)	„Balogh Ádám a mi hős híres hadvezérünk” (37. old.)	„Menjünk hát, induljunk, új csaták elébe” (55. old.)

3. táblázat. Apor Lázár táncának szövegváltozatai

mok fölé került be ceruzával, Farkas utóbb áthúzta. Az újonnan komponált finálé kezdetén az F-dúr szakasznál „Bottyán úr a mi hős, híres hadvezérünk...” a szöveg, a vége felé, a B-dúr résznél „Menjünk hát, induljunk, Bottyán hadi népe...”. Az operaházi partitúrában az A-dúr kórus kezdete így hangzik: „Vak Bottyán a mi hős, híres hadvezérünk...”, a finálé két részlete pedig egybecseng az autográf fogalmazvánnyal.

Különösen érdekes a Chomout Ottó kéziratából litografált zongorakivonat két fennmaradt példánya. A kórus eredeti litografált szövege „Patyolat a kuruc, gyöngy az felesége...” – a zeneszerző által javított példányban nincs változtatás, a másik példányban viszont az ismeretlen kopista pirossal áthúzta, és azt írta be: „Vak Bottyán a mi hős, híres hadvezérünk...” (4. faksimile). A finálébeli két helyen a másoló által javított zongorakivonatban ugyanaz a szöveg, mint az autográf partitúrában, a másik példányban viszont mindkét hely megváltozott: az F-dúr résznél „Bottyán urat” egy másik kuruc tiszt, Balogh Ádám váltotta fel (5. faksimile a 420. oldalon), s bár a faksimilén ez már nem látszik, Bottyán neve a B-dúr szakasznál is kikerült a szövegből. Az 1960-as verzió valamennyi forrásában a második javított zongorakivonatnak megfelelő változat olvasható: „Patyolat a kuruc...”, Vak Bottyán nélkül, Béri Balogh Ádámmal. A filmzenében a vizsgált helynek nincs pandanja.

Mi magyarázza az eltérő szövegváltozatokat? A sajtóból és a színlapokról is tudható, hogy az 1951-es verzióban Vak Bottyán is színre lépett – a premieren Radnai György, a második szereposztásban Tóth Lajos alakította (lásd az 1. táblázatot). A szövegekönny szerint Csinom Palkó és Jankó, akik a labanc Koháry gróftól akarják foglyul ejteni, tévedésből magát Bottyán generálist támadják meg, az ő segítségére siető kuruc katonák éneklék Apor Lázár táncát háromszor is, utoljára az első finálé végén, miután a félreértés tisztázódott, Palkó és Jankó pedig beáll kuruc katonának. Vak Bottyánt azonban az 1960-as felújításhoz készült verzióból kihúzták.

-36-

N° 9. Kar.

Allegro, tempo di Marcia.
Clar.

Vla. Vc. Timp.
P

Gor.

T.
Kor.
B.

f

Vék Bolhán a mi hős
Patyolat a kuruc
bi-res had-ve-zé-rünk,
gyöngyaz fele-se-ge,
ez vi-lá-gon par-ja pincis,
hetes vaszón az labancság,

f

(ism. ad lib. kar nélkül először)

4. faksimile. A No. 9 kórus kezdete a kopista által javított zongorakivonatanban

Tyu: Akkor éppen megfaldalták!

-41-

T.
Kör. *Bottyán* a mi hős, híreshadvezé - rünk Tyukodi cimborá kommandóvezetünk
Balogh Ádám

ide

ajta Miska:
Bottyán tábornok uramnak jelentem adászon, ezeket ott fogtam el én az útszéli tisztáson!
Balogh Kapitány

ny

20

nyok,

5. faksimile. A No. 10 Finale részlete a zongorakivonat másik javított példányában

ták, illetve szerepét részben a már korábban is közreműködő Béri Balogh Ádámra osztották. A kórustétel és a finálé kisebb-nagyobb változtatásoktól eltekintve megmaradt, Bottyán neve azonban kikerült a szövegből, és a helyébe Balogh Ádámé került, akit 1951-ben Losonczy György és a fiatal Melis György, 1960-ban pedig Angyal Sándor alakított.

Nem ez volt a szereplőgárdát érintő egyetlen változtatás. Az 1. táblázatot alaposabban szemügyre véve néhány jelentéktelen mellékszereplő elhagyásán túl az

is látható, hogy Rosta Márton mézeskalácsos és Piperecz báró az 1951-es színpadi változatban még két külön karakter volt, 1960-ra azonban a két figura egyetlen alakká olvadt össze: a labanc Piperecz a definitív változatban már nem más, mint a kuruc hírszerző Rosta álsruhában. A labanc báró színpadi megjelenéséhez mindenesetre 1951-ban és 1960-ban is ugyanaz a stájer dallam kapcsolódott: a soproni Starck virginálkönyv *Steyrer Tantz* című darabja (az „Ájn-cváj-dráj ájnc...” szövegkezdetű kettős előjátékként).⁶⁷ Volt továbbá a rádióoperettben még egy érdekes nőalak: Cinka Panna (lásd a 4. faksimilét). A legendás cigányzenész igazság szerint még nem is élt abban az időben, amikor a darab cselekménye játszódik – a szabadságharc egyik szereplőjével, Ocskay László brigadérossal Jókai Mór boronálta össze *Szeretve mind a vérpadig* című regényében.⁶⁸ Jókai nyomán ugyancsak Ocskay oldalán találkozunk vele Kodály *Cinka Pannájában*, amelynek szöveggönyvében Balázs Béla afféle kuruc Salomé-t csinált belőle: az 1948. március idusán bemutatott, kuruc dalokat is feldolgozó daljáték végén a brigadéros iránt beteges vonzalmat tápláló Panna olyan forradalmi lendülettel vágja a tört Ocskay hátába, hogy azzal még a *Szabad Nép* is elégedett lehetett volna. (Nem volt vele elégedett). Két évvel később Farkas rádióoperettjében Cinka Panna ugyan nem töltött be ilyen dicstelen szerepet, de felbukkant a darab végén. Az 1951-es és '60-as változatban azonban már nem találni nyomát – ugyanúgy kihúzták, ahogyan Vak Bottyánt. A filmben viszont újra megjelenik, a zeneszerző 17. századi cigány dallamokat énekeltet vele, a Kájoni-kódex *Dádé Zingaricum* című darabjainak feldolgozását.

Nem teljesen világos, hogy a szöveggönyvet érintő változtatások pontosan ki- nek az elképzeléseit tükrözik. A szerzőségeit illetően a rádióváltozattal kapcsolatban csak Dékány András nevét említik a források, akinek már korábban is volt drámai próbálkozása: *Aranysziget* című, három felvonásos színpadi balladáját, melyben Nagy Péter orosz cár szerepét Kiss Ferenc, a rossz emlékű Színművészeti Kamara későbbi elnöke alakította, 1938. április 8-án mutatta be a budapesti Nemzeti Színház.⁶⁹ Ennek ellenére nem mondható, hogy Dékány igazán rutinos színpadi szerző lett volna. Korábban főként zurnalisztaként tevékenykedett, később ifjúkori tengerésztapasztalait felhasználva olyan ifjúsági regényeket írt, mint a *Kaló-zok, bálnák, tengerek* vagy az *S. O. S. Titanic*. Színházban jártas ember volt viszont Bálint Lajos, a második világháború előtt a Nemzeti és a Magyar Színház dramaturgja, illetve a Thália Társaság egyik alapítója. Az ő neve azonban csak a színpadi változat szövegével összefüggésben merült fel először. Farkas szerint Dékány vonta be a munkába; a zeneszerző a jelek szerint nem volt elégedett vele, a gépiratos

67 *Starck Viginal Book Compiled by Johann Wohlmuth*. Ed. by Ilona Ferenczi. Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 2008 (*Musicalia Danubiana*, vol. 12), 174. No. 17 (18).

68 Tallián Tibor: *Magyar képek. Fejezetek a magyar zeneélet és zeneszerzés történetéből*. Budapest: Balassi, 2014, 211.

69 A produkció zenéjét ugyan az ősbemutató színpadja (OSZK, Színház- és Művészeti Társaság) szerint Eugen Stepat balalajkaénekes szerzte és vezényelte, azonban Farkas is közreműködött, mint azt a mű kísérőzenéjéből kézírásával fennmaradt kottalapok tanúsítják (OSZK, Zeneműtár, Népsz. 378/a-1). Korláth Enikőnek köszönöm, hogy felhívta a figyelmemet erre a forrásra.

szöveggönyv egyik oldalára kerek perccel ráírta: „Bálint Lajos / 'dalszövege' / *zenésíthetetlen!*” Bálinton kívül persze mások is közreműködtek a rádióoperett színpadi átdolgozásában: Dékánynak egy, a szöveggönyvhöz mellékelt levéltöredékéből kiderül, hogy egész munkaközösség dolgozott a librettón;⁷⁰ tagjai közül név szerint említi Mikó Andrást, az Operaház rendezőjét (az operett városi színházi és 1960-as szegedi bemutatóját is Mikó rendezte). A levélnek csak az első lapja maradt fenn, a folytatás hiányzik:

Kedves Ferikém,

ez a második levél, amelyik arra vár, hogy elolvassd. Az első reggel készült és ott pihen a lakásodon (a megérkezett remek bútorok zűrzavarában), a második íme: ez, irány a Balaton felé. Szóval, mint látod, én is két műsossal dolgozgatok, – remélem, nagyobb időbeli sikerrel, mint a Tied. Mert bizony én péntek reggel elindultam pihenni az agárdi magányba és lapod csak szombaton ért kerítésem egyik repedéséhez. (U[gyan]i[s] ide tette a postás). Vízről jövet délben találtam meg. Gondolhatod, mennyire sajnáltam, hogy nem találkozhattunk! Mert, különösen Pestre küldött lapod, csupa lelkesedés. Szenzációs, hogy ilyen jó tempóban tudtál dolgozni! Ferikém, igen jó, hogy ennyire begyullasztottad a motort és ontod a dallamokat, ami nálad persze nem meglepő. Ezért egy kicsit szégyenkezem: a III. felvonás második képénél megálltam. (Az első kép igen tetszett a munkaközösségnek). Hiába, ezt még nem érzem, de úgy gondolom: nem is érezhetem. Ide és erre Veled kell összeülni, mert ez már inkább zenei probléma, mint situációs. Úgy gondolom, hogy ezt már csak akkor kell csinálnunk (sic!), amikor a többi kész. Mikó Andrisal találkozva – újból előjött ama tippel, hogy [a] Företeg⁷¹ és Csinoméék közötti kalandra induló jelenet zenés legyen. Kéri ezt főleg azért, mert Fodor vállalja a vén betyárt és így kell neki valamit még adni. Mit gondolsz, ott ahol az asztalnál ülnek (mielőtt közvetlenül Csinoméék jönnek), ama Odakint Bugacon számunkat nem ap[p]likálhatnánk neki?⁷² (Az ismétlés helyett). Mindettől függetlenül nem érzem dalban és versben, hogy most jön a Koháry, te ide állsz, te meg emide... Az istállóját! Ez is egy olyan rész, amit újfent át kell rágni. Ugyancsak kérte Andris koma, hogy az első felvonás fináléja tulajdonképpen ott kezdődjék, ahol a nők kijönnek. Ezáltal jóval rövidebb legyen az eddigi anyag. Ezt érzem, aláírom, főleg azért, mert látom örök nyugtalanságát: hogy is mondanak prózát szeretett Operaházunk tagjai?! Nem mondom, ettől én is félek. Viszont Noked, ó, Kották Atyja, mi a véleményed az ennyire megnyúlt fináléról? (Ja, a Bugac számot, függetlenül a Bugac névtől úgy lehet Företegnek adresszálni, hogy nyugalmazott csikós). Most ismét ugorva: én mindenesetre a holnapi napot arra szánom, hogy megoldom az Andris által kért finálét, aztán vagy bú, vagy bá. A Kati⁷³ féle anyag – ötlet igen jó, csak nem lesznek sok az álló szám, ha Fodornak is kell adni műsort? Te meg ezen spekulálj, Ferikém, mint ahogy én hozzáfogok Örzse nénénk⁷⁴ strófájához. (Csak legalább hallanám már a zenéjét ennek és a többinek!) Különben, sajna, az agárdi turnét el kell ejteni. Erről értesítem

70 A levél vége, s így a levélíró neve és a keltezés nem szerepel a papíron, amelynek hátoldalán a Petőfi rádió 1950. március 16-i műsora olvasható. A levél tartalma és az État de Genève feliratú, szürke mappa ceruzás felirata – Csinom Palkó / 1950? 1949? / Vázlatok / Szöveggönyv / Dékány levele” – azonban elárulja, hogy Dékányról van szó.

71 Företeg betyár az operett egyik szereplője.

72 Az „Odakint Bugacon...” a *Májusi fény* című rádióoperett egyik zeneszáma (No. 5 Virág dala), amely ugyancsak Dékány és Farkas együttműködésének eredménye.

73 Kati markotányosnő szintén az operett egyik alakja.

74 Örzse szintén markotányosnő az operettből.

még ma Lulu bácsit is. Vikend tapasztalatom igen rossz volt: az étkezde jövő héten nem főz, sőt a Nádfedeles, ahonnan a bort hoztuk, csak hétvégén. Így nem merem vállalni azt, hogy egy hétre megtelepedjünk, hiszen én is csak úgy tudtam létezni, hogy Springerékhez mentem kosztra. (Ők Fehérvárról hozták az ennivalót). Még kenyeret se kaptam. Így nincs más hátra, mint az, hogy a jövő héten itt dolgozunk Pesten, esetleg, ha megengeded – egy-két napig – reggelente felmegyek Hozzátok és úgy működünk közösen. Viszont igen bánt, hogy Lulu bácsi szabadságát (annak is utolsó hetét) nem tudom széppé varázsolni. Rengeteg az eszkimó odalent és kevés a főka, – ez a tény.

Ami a munkaközösség együttműködését illeti, Farkas későbbi visszaemlékezése szerint „ma már nevetségesnek tűnő viták folytak a megbeszéléseken, például arról, hogy a főszereplő nincs a fejlődésének azon fokán, hogy hőstettet vigyen véghez, ezt csupán a párttitkár szerepének megfelelő Balogh Ádám segítségével teheti meg.”⁷⁵ A zeneszerző azt is felidézte, hogy „a darab átírásában, egyszerűsítésében és világosabbá tételében Mikó András szerzett nagy érdemeket.”⁷⁶ Érdekes adalékkal szolgál ugyanakkor a team-munkával kapcsolatban Farkas egy 1965. október 23-i keltezésű, a Zeneműkiadónak írt levele. Ebben a darab „Jójszakát!” kezdetű kettősének egy operettalbum-beli utánközlése kapcsán arra hivatkozva kér 75% szerzői jogdíjat, szemben a szövegíró 25%-ával, hogy „a szövegek elkészültében a zeneszerzőnek jelentékeny szerepe volt, mint szövegíró azonban nem óhajtott a nyilvánosság előtt szerepelni”.

Mindez csak egy kis ízelítő a darab történetéből. Mint láhattuk, a hagyatékban fennmaradt forrásanyag, ha nem is hiánytalan, de meglehetősen bőséges, vagyis tartogat még felfedeznivalót.

75 *Vallomások...*, 264–265.

76 Uott.

ABSTRACT

PÉTER BOZÓ

THE BONY CARBINE RELOADED

Csinom Palkó by *Ferenc Farkas in the Light of the Sources of his Estate*

Dating back to the communist period of state socialism, *Csinom Palkó*, an operetta in three acts using Hungarian historical songs and 17th-century dance melodies, is by far the most popular work composed by Ferenc Farkas. This is quite interesting, considering the fact that Farkas was a respectable composer and head of the Composition Faculty at the Budapest Liszt Academy of Music, a post he held between 1949 and 1975. During its long composition and performance history, *Csinom Palkó* went through different stages. At first, it was a radio operetta (1950), then it was reworked into a stage work (1951), commissioned by the Ministry of People's Education, premiered by the Hungarian State Opera company in the Budapest Municipal Theatre and awarded the Kossuth Prize. Later, the piece was revised significantly and staged at the Szeged Open-Air Festival both in 1970 and 1971. There is also a film version of it, made in 1973. In my study, I give a survey of the rich source material of the piece, which has recently arrived at the Music Department of the Budapest National Széchényi Library. On the basis of these sources, I point out among other things that the chronological order of the musical and textual sources is quite complicated because some parts of earlier manuscripts were transferred into the later ones. The cast of the operetta went through significant changes: among others, Vak Bottyán's figure was taken out and his role partly given to another figure called Béri Balogh Ádám, who represented something like a party secretary, according to Farkas's later recollections. Last but not least, Farkas took part in the creation of the piece not only as a composer but also as one of the authors of the libretto.

Péter Bozó is a music historian and research assistant in the Department of Hungarian Musical History at the MTA BTK Institute of Musicology. He obtained his PhD at the Budapest Music Academy in 2010 with a thesis devoted to Liszt's songs based on a study of the sources at Weimar. As an OTKA and TÁMOP post-doctoral scholarship holder he has continued research work into operetta, its beginnings in Paris and its cultivation in Hungary. At the moment he holds a Bolyai scholarship. He co-authored and co-edited the volume *Space, Time and Tradition* published in 2013 by Rózsavölgyi, which is a selection from the theses written by doctoral students at the Liszt Academy.